

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертаційну роботу Шкарабана Андрія Васильовича на тему:
«Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні»
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 081 «Право»

Рецензія складена на підставі вивчення рукопису дисертації Шкарабана Андрія Васильовича «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні» (Львів, 2026. – 216 с.), його наукових праць, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації та які зараховані за темою дисертації. До них відносяться:

1. Шкарабан А.В. Поняття, ознаки та правовий статус військовополоненого за міжнародним правом. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2023. № 4 (82). Том 2. С. 45-53. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.9>.

2. Шкарабан А.В. Визначення поняття «військовополонений» в національному законодавстві. *Європейські перспективи*. 2024. № 4. С. 348-355. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2024.4.48>.

3. Шкарабан А.В. Правова природа особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2025. № 5. С. 487-496. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.62>.

4. Шкарабан А.В. Поняття «військовополонений» у міжнародному гуманітарному праві. *Актуальні питання кримінального провадження в сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 31 травня 2023 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2023. С. 266-270.

5. Шкарабан А.В. Порушення прав військовополонених у збройному конфлікті росії проти України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 22-23 лютого 2024 р.)* / упор. У.О. Цмоць. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 1035-1040.

6. Шкарабан А.В. Права військовополоненого відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. *Україна та ЄС: адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали круглого столу (Львів, 23 травня 2025 р.)* / Н.Р. Лащук, Л.П. Брич. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 120-126.

Аналіз вказаних матеріалів дає підставу позитивно оцінити результати проведених здобувачем досліджень.

Такий попередній та загальний висновок підтверджується і оцінкою за критеріями, визначеними в п.22 Порядку присудження ступеня доктора

філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44. А саме, належний рівень дисертації та публікацій здобувача наукового ступеня засвідчується їх оцінкою з урахуванням наукової новизни представлених результатів, ступеня наукової обґрунтованості, ступеня досягнення поставлених мети та завдання, методологічної досконалості. На основі вивчення вказаних вище матеріалів та керуючись зазначеними критеріями, рецензент приходить до таких висновків.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень.

Новизна результатів, представлених в дисертації, поданій на захист, та публікаціях А. В. Шкарабана, може бути оцінена з урахуванням актуальності проблеми, обраної для дослідження, оцінки того, як висвітлені відповідні положення в літературі та які з них продовжують залишатися дискусійними чи, взагалі, не вирішеними, що дійсно нового вніс автор у відповідну галузь науки та сферу практичної діяльності.

Актуальність такого дослідження зумовлена необхідністю врегулювання правового вакууму між нормами міжнародного гуманітарного права (зокрема Женевських конвенцій) та нормами національного кримінального процесуального законодавства. Це критично важливо для забезпечення законності досудового розслідування воєнних злочинів та здійснення обмінів.

Зважаючи на реалії російсько-української війни, фокус цієї дисертаційної роботи полягає в наступному:

- *Процедурі обміну:* Розробка механізмів кримінального процесуального забезпечення обміну військовополонених. Досліджуються питання зупинення досудового розслідування та звільнення від кримінальної відповідальності.
- *Поєднанні статусів:* Розмежування процесуального статусу особи як військовополоненого та як підозрюваного /обвинуваченого у вчиненні воєнних злочинів.
- *Зборі доказів:* Дослідження особливостей доказування та фіксації міжнародних злочинів, вчинених військовополоненими ворога, без порушення міжнародних стандартів поведінки з ними.
- *Захисті прав:* Встановлення балансу між необхідністю покарання за тяжкі злочини та дотриманням прав людини в умовах воєнного стану.

Дослідження цієї теми створює необхідну базу для унормування належної правової процедури в умовах безпрецедентної за масштабами збройної агресії. Вони допомагають органам, що ведуть кримінальний процес, діяти чітко в межах закону.

Таким чином, злободенність дослідження питань, що стосуються кримінального процесуального статусу військовополоненого в Україні обумовлена цілим рядом факторів, які загалом достатньо висвітлені у вступі до дисертації А.В. Шкарабана та впливають із усього змісту його праці. У цілому це дає підстави стверджувати про актуальність дисертаційного дослідження «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні». Сказане підтверджується ще й тим, що обраний напрямок дослідження базується на відповідних державних програмах.

На основі викладеного можна проаналізувати, що вніс автор рецензованого дослідження у вирішення проблем, які є актуальними для вітчизняної кримінальної процесуальної науки, законотворчої діяльності правозастосовної практики. Та наскільки обґрунтованим є його заявка на те, що в роботі викладені та обґрунтовані цілком нові положення, а також ті, що становлять собою удосконалення чи подальший розвиток ідей, які вже викладалися в літературі.

Його дисертація насправді є оригінальним та піонерним дослідженням питань кримінального процесуального статусу військовополоненого в Україні працею, яка спеціально та виключно присвячена цій проблемі. У цьому її цінність та специфіка порівняно з попередніми публікаціями, де відповідні питання аналізуються побіжно.

Автор не надто захоплюється перерахуванням тих положень, які він вважає такими, що становлять «абсолютну» наукову новизну – які сформульовані в українській кримінальній процесуальній науці вперше. Він виділяє лише чотири таких позиції (що вже заслуговує на похвалу!), які стосуються:

- формулювання авторської теоретичної дефініції особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, як спеціального (гібридного) суб'єкта кримінального провадження, процесуальний статус якого є формою юридичної фікції, що полягає у тимчасовому застосуванні до підозрюваного, обвинуваченого або засудженого окремих елементів процесуального режиму військовополоненого з метою забезпечення реалізації рішення про обмін у межах міжнародного збройного конфлікту. Такий статус має функціональний характер і поширюється виключно на процесуальні механізми у кримінальному провадженні, безпосередньо пов'язані з організацією та здійсненням обміну;

- розроблення концепції законодавчого врегулювання особливостей кримінального провадження щодо військовополонених шляхом: 1) доповнення КПК України окремим розділом, який встановлює, що порядок кримінального провадження щодо військовополонених визначається загальними правилами з урахуванням імперативних вимог міжнародного гуманітарного права; 2) нормативного усунення колізії між ч. 1 ст. 103 III Женевської конвенції та

ст.197 КПК України щодо строків досудового тримання під вартою; 3) імплементації інституту «допомоги товариша-полоненого», передбаченого ст. 105 III Женевської конвенції; 4) визначення процесуального порядку участі держави-покровительки (або її замітника) у кримінальному провадженні; 5) доповнення ст. 3 КПК України окремою дефініцією «військовополонений» для забезпечення правової визначеності та відмежування цього суб'єкта від особи, щодо якої прийнято рішення про обмін;

– розроблення потерпілоорієнтованої (survivor-centered) моделі участі у кримінальному провадженні осіб, звільнених з полону, як нетипових потерпілих і свідків, чия підвищена вразливість, зумовлена наслідками полону, а специфічна роль у доказуванні у справах про міжнародні злочини потребують спеціального процесуального режиму.

– обґрунтування того, що попередження військовополоненого-свідка про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання або відмову від їх надання (ст. 384, 385 КК України) має ознаки непрямого примусу та суперечить гуманітарному режиму поводження з військовополоненими, встановленому міжнародним гуманітарним правом.

Рецензентка не повною мірою поділяє таку пропозицію, але це жодним чином не заперечує її новизну.

Рецензентка підтверджує новизну одержаних результатів і в тій частині, яка стосується удосконалення положень, які вже висвітлювалися у публікаціях та виступах інших українських авторів. А саме, щодо:

-розроблення критеріїв розмежування правового статусу громадян України, які воювали на боці ворога, залежно від характеру їх участі у конфлікті, зокрема: добровільна участь у збройних формуваннях держави-агресора; участь у складі окупаційних адміністрацій або квазівійськових формувань; примусова мобілізація на тимчасово окупованих територіях; виконання допоміжних функцій без безпосередньої участі у бойових діях;

– формулювання комплексних критеріїв відмежування комбатантів від інших озброєних формувань (зокрема представників поліції, росгвардії, ОМОН, приватних військових компаній) для цілей визначення їх потенційного статусу військовополоненого, з урахуванням: функціонального підпорядкування збройним силам, організаційної структури, відкритого носіння зброї, наявності командування та відповідальності, фактичної участі у бойових діях;

– наукових підходів щодо правової природи скасування запобіжного заходу в порядку ст. 201-1 КПК України, який характеризується публічно-правовим, безпеково-гуманітарним характером і є спеціальним процесуальним механізмом реалізації позапроцесуального владного рішення уповноваженого органу щодо обміну підозрюваного, обвинуваченого як військовополоненого;

– позиції щодо нормативного закріплення у ст. 314 КПК України порядку прийняття рішення про здійснення судового провадження *in absentia* на стадії

підготовчого провадження з метою забезпечення правової визначеності, системності стадій кримінального процесу та єдності судової практики та запобіганню розширеного застосування ч. 3 ст. 323 КПК України поза межами предмету регулювання;

Нарешті, не викликає сумніву новизна дисертації А.В. Шкарабана в аспекті відомих в українській кримінальній-процесуальній науці положень, які вона розвинула. Це насправді має місце в аспектах:

- підходів до забезпечення ефективності та оперативності кримінального провадження щодо військовополонених, що базуються на узгодженні вимог міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та практики ЄСПЛ із принципами справедливого суду й заборони примусу.

- доведення необхідності нормативного та доктринального розмежування понять «допит», «опитування», «інтерв'ю» та «розмова» з метою забезпечення точного відтворення змісту міжнародних договорів, збереження гуманітарної природи правового режиму військового полону та дотримання гарантій прав військовополонених;

- наукового обґрунтування про застосування методик процесуального інтерв'ю при проведенні допиту військовополонених та осіб, звільнених із полону, як таких, що забезпечують поєднання стандартів міжнародного гуманітарного права, принципу добровільності та заборони примусу з вимогами ефективності кримінального провадження та запровадження системи пріоритетного тріажування військовополонених та осіб, звільнених з полону з урахуванням інформаційної значущості, психоемоційного стану та процесуальної терміновості;

- запровадження категорії особливо вразливого учасника кримінального провадження, яким є потерпілий, свідок, підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, який у зв'язку з характером та обставинами кримінального правопорушення та/ або іншого суспільно-небезпечного діяння (зокрема перебуванням у полоні, зазнанням катувань, гендерно зумовленого чи домашнього насильства, іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження), або з огляду на його психоемоційний стан потребує застосування спеціальних процесуальних гарантій».

Рецензентка не поділяє чи, принаймні, сумнівається в правильності окремих з положень, які підтримує чи розвиває дисертант (про що згодом у цій рецензії), що ніскільки не заперечує новизну і наукову цінність положень цієї дисертації.

Загалом же констатую, що дисертації А.В. Шкарабана «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні» притаманна належна наукова новизна щодо представлених у ній теоретичних та експериментальних

результатів представлених здобувачем досліджень. Положення, які є новими та виносяться на захист, не лише подані в рецензованій дисертації та публікаціях автора, але й належно верифіковані за рівнем новизни. Серед них правильно та підставно виділені ті, що сформульовані вперше у вітчизняній науці, які становлять удосконалення раніше висунутих ідей, а які є їх подальшим розвитком.

Наукова обґрунтованість представлених у дисертації теоретичних та експериментальних результатів досліджень, проведених здобувачем.

Констатую належну обґрунтованість та достовірність отриманих результатів, висновків і пропозицій викладених у дисертації А. В. Шкарабана «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні». Вона забезпечена пристойною джерельною базою проведеного дослідження, опрацюванням достатніх емпіричних матеріалів, використанням різноманітних методичних прийомів аналізу поставлених проблем, різноманітною апробацією отриманих результатів, а також тим, що до однакових висновків приводить аналіз різних аспектів досліджуваної проблеми. Наукова обґрунтованість результатів дисертації дає підставу оцінити теоретичну та практичну значимість проведеної роботи.

Дисертант декларує, що робота написана на базі понад сто сімдесят джерел – принаймні стільки містить список використаних джерел (с.191-210). Серед них українські та зарубіжні нормативно-правові акти, матеріали правозастосовної практики, фахові публікації, видані в Україні та за кордоном. Відзначаю, що дисертант демонструє гарний тон і не посилається та не використовує публікацій, виданих в державі-агресорці після 2014 р. Натомість його увагою охоплені практично всі публікації, які стосуються теми дослідження та ряду більш загальних питань кримінального процесуального права – монографії, статті в періодичних виданнях та збірках наукових праць, матеріали наукових конференцій тощо.

Використання наукових джерел не лише декларується, а й насправді має місце. На позиції, думки, формулювання інших авторів А.В Шкарабан не лише посилається (є всі належні зноски з вказівкою конкретних праць, їх сторінок), але й використовує їх творчо. Він аргументовано дискутує з іншими авторами, вдало виділяє головне, знаходить вразливі моменти у чужих міркуваннях та доводах, критично оцінює позиції правозастосовної практики та законодавчі положення. Відзначаю, що критика йде з урахуванням вимог наукової етики, навіть у позиціях, які не сприймаються, дисертант прагне віднайти раціональне зерно.

Виділю аргументованість тверджень дисертанта. Жодне з положень, які він заперечує чи висуває або підтримує, не наводиться голослівно. Кожне з них підкріплюється або відкидається з викладенням численних і систематизованих доводів.

Таким чином, можна відзначити, що в рецензованій роботі присутнє те, що виступає окрасою будь-якого наукового твору – дискусія з колегами та аргументованість суджень.

Кількість використаних емпіричних матеріалів видається достатньою для отримання репрезентативних висновків. Їх же використання відзначається творчим і критичним підходом. Дисертант наводить приклади як правильного, на його думку, правозастосування, так і судових рішень, що становлять правозастосовні помилки. Відповідні матеріали використані як для узагальнення, так і для ілюстрації теоретичних позицій.

Теоретичний та емпіричний матеріал зібраний та опрацьований з використанням різноманітних методологічних підходів. Детальніше про рівень оволодіння дисертантом методологією кримінально-процесуальних досліджень буде сказано у цій рецензії далі. Зараз же відзначаю, що широка палітра методологічних прийомів, використаних при проведенні дисертаційного дослідження «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні» також підтверджує високий науковий рівень цієї праці.

Має місце достатня апробація отриманих в ході дослідження висновків. Положення, які містяться в дисертації, становлять наукову новизну та виносяться на захист, належно оприлюднені. Вони викладені в 6 публікаціях автора, неодноразово доповідалися на наукових конференціях. Причому, публікації відображають всі розділи роботи та містять інформацію щодо всіх позицій, які становлять наукову новизну цієї праці.

Звертаю увагу на системний характер роботи. Вона становить цілісне дослідження. Окремі структурні частини дисертації взаємно доповнюють інші розділи та підрозділи. Рецензентка не виявила явно суперечливих положень. Загальні теоретичні концепції, на яких побудована ця дисертація, використовуються для вирішення конкретних питань.

Зміст окремих розділів та підрозділів відповідає їх назвам. Матеріал викладений чітко і послідовно.

Як уже зазначалося, достатній теоретичний рівень роботи є підставою оцінити її практично-прикладу значимість у різноманітних аспектах. Викладені в ній наукові положення заповнюють ряд прогалин, які існували в теорії кримінального процесуального права, є основою для подальших досліджень, вдосконалення практики правозастосування, юридичної освіти. Висновки дисертанта про можливість і доцільність використання отриманих висновків, пропозицій, формулювань вважаю обґрунтованим. Відповідні положення можуть бути застосовані:

- у галузі *правотворчості* при розробці відповідних нормативно-правових актів, зокрема, при підготовці норм, які регламентують правовий статус військовополоненого;

- у навчальному процесі – при викладанні курсу кримінального процесуального права України та ряду спеціальних курсів відповідного спрямування;

- у правозастосуванні. Результати цього дисертаційного дослідження сприятимуть піднесенню рівня роботи працівників правоохоронних органів та судів у сфері правозастосування. Це матиме місце як опосередковано - через зміни в законодавстві, підготовку кадрів із урахуванням відповідних теоретичних положень, так і безпосередньо, шляхом врахування практичними працівниками сформульованих тут теоретичних положень.

- в науково-дослідницькій галузі. Проведений дисертантом аналіз показує перспективність подальшого вивчення цілої низки питань, які в тій чи іншій мірі дотичні чи пересікаються з питаннями, які стосуються правового статусу військовополоненого. Положення, висновки і рекомендації, які отримані в ході цього дисертаційного дослідження, можуть послужити базою для теоретичного аналізу цілого ряду більш конкретних питань.

У цілому є підстави для висновку, що представлені в дисертації А.В. Шкарабана «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні» результати досліджень характеризуються високою науковою обґрунтованістю, як це і має бути у науковій праці на здобуття наукового ступеня.

Рівень виконання поставленого наукового завдання.

Поставлене перед дисертантом наукове завдання сформульоване як «Мета і завдання дослідження» (с.6).

Визначена для цієї дисертації мета – це «отримання наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо змісту кримінального процесуального статусу військовополоненого в Україні, а також формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування». Вище, при оцінці новизни та наукового рівня рецензованої дисертації констатовано, що дисертація А.В. Шкарабана «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні» є новим оригінальним науковим дослідженням проблем процесуального статусу військовополоненого. Також відзначається, що це здійснено на належному рівні. Отже є підстави констатувати, що мета, яку дисертант поставив перед собою при виконанні дослідження, досягнута повністю.

Для досягнення вказаної мети були сформульовані конкретні вісім завдань. Реалізації кожного з них присвячені окремі розділи та підрозділи рецензованої дисертації. При цьому кожен з підрозділів присвячений окремому завданню.

З урахуванням наведеного вище висновку про досягнення загальної мети дисертаційного дослідження та констатації належної новизни та наукової

обґрунтованості рецензованої праці в цілому та її окремих структурних частин, стверджую, що А.В. Шкарабан за результатами виконання дисертації «Кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні» повністю досяг як загальної мети дослідження, так і всіх часткових завдань, поставлених при цьому.

Оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

У вступній частині рецензованої праці міститься ґрунтовна характеристика методів дослідження. Методи належно класифіковані, виділено, які з них використовуються при вирішенні окремих питань. Названі методи дійсно використані, що стало запорукою глибини і всебічності проникнення в суть поставлених проблем.

У дисертації задеклароване використання при її виконанні цілої низки наукових методів – діалектичного, прагматичного, аналізу та синтезу, моделювання, герменевтичного, системно-структурного, порівняльно-правового, догматичного, історико-правового, документального аналізу, статистичного, методу прогнозування (с.24-27).

Відзначене вище досягнення мети та завдань дослідження при належному рівні наукової новизни та наукової обґрунтованості вказує на те, що робота виконувалася з використанням необхідних наукових методів, а дисертант достатньо оволодів ними. А.В. Шкарабан в ході дослідження підтвердив глибоке і різнобічне володіння ним науковою методологією і вміння застосовувати як окремі методи, так і послуговуватися ними в сукупності.

Не зупиняючись на тому, як саме та які методи наукового пошуку та обґрунтування використовувалися в рецензованій роботі (оскільки погоджуюся у цій частині з дисертантом) вкажу на окремі спірні, як на погляд рецензентки положення.

Дисертант відзначає, що пріоритетним для неї став діалектичний метод. Добре було б ще уточнити, якій діалектиці – матеріалістичній чи ідеалістичній він віддає перевагу.

Нарешті, про використання методу аналізу та синтезу. Очевидно, він має стосуватися не лише дослідження тих положень, про які вказано в дисертації (що не викликає заперечень), але й при формулюванні висновків. Загалом висновки щодо окремих розділів, дисертації А.В. Шкарабана в цілому відображають зміст роботи. Але склалося враження, що загальні висновки – це свого роду сума висновків по розділах. А хотілося б, щоб автор піднявся на вищий рівень – провів оцінку чинного кримінального процесуального закону у відповідній частині (відповідає чи не відповідає воно концепції, яка відстоюється у роботі), його застосування (наскільки воно ефективне та що слід зробити для його покращення), сформулював пропозиції законодавцю (про зміни, які безвідкладно треба внести до чинного КПК), вказав на перспективу

подальших досліджень проблеми (які питання мають висвітлити наступні дослідники цієї та суміжних проблем).

Таким чином можна констатувати, що дисертант в цілому достатньо володіє методологією наукових досліджень, вміє збирати та аналізувати матеріал, формулювати висновки та пропозиції. Тобто, здатен на належному рівні проводити теоретичний аналіз та вирішувати конкретні наукові завдання.

Наукова обґрунтованість та відповідності обраній темі. Характеризуючи дисертацію А.В. Шкарабана за критерієм наукової обґрунтованості та відповідності обраній темі, констатую високий науковий рівень дослідження, уміння автора ставити проблеми та визначати пріоритетність у їх вирішенні, акцент на необхідність дотримання прав людини, розуміння складнощів правозастосування. Неясності, складнощі, невирішені питання не лише констатуються, але й супроводжуються належно аргументованими пропозиціями та висновками автора. А.В. Шкарабан не уникає альтернативних підходів та позицій, вступає в дискусію з авторами публікацій, свої підходи до вирішення проблем викладає послідовно і несуперечливо. У рецензованій роботі не виявлено положень, які не стосуються обраної теми. Якщо автор звертається до більш загальних положень чи розглядає суміжні питання, то лише в аспекті їх зв'язку з вирішенням магістрального питання про кримінальний процесуальний статус військовополоненого в Україні.

Позитивна оцінка дисертації А.В. Шкарабана в цілому не виключає того, що **робота містить окремі недостатньо аргументовані та дискусійні положення**. З-поміж них слід вказати на таке:

1. Ведучи мову про військовополонених, які можуть брати участь в обміні, та які дають свою письмову згоду на це, дисертант чомусь вказав лише *підозрюваного та обвинуваченого* (С.7, 140, 187). Цікаво почути його думку щодо того, чи можуть брати участь в обміні як військовополонені й інші суб'єкти кримінального процесу, як-от, засуджений, особа, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, свідок?

2. В цілому позитивно ставлячись до пропозиції дисертанта доповнити ст.56 КПК України положенням про те, що: «Під час кримінального провадження слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані здійснювати процесуальні дії у спосіб, що мінімізує ризик повторної травматизації потерпілого, зобов'язані вживати заходів, спрямованих на запобігання повторній психологічній травматизації та віктимізації, з урахуванням характеру кримінального правопорушення» (С.9, 168, 189), доводиться констатувати його дещо загальний характер. Звісно, далі автор рецензованої роботи детально говорить про способи, котрі здатні мінімізувати

ризика повторної травматизації потерпілого. Проте маю сумнів, що пересічний правозастосувач (чи, принаймні, усі без винятку працівники органів, які ведуть кримінальний процес, яким мала б бути адресована вказана норма) кропітливо ознайомляться з дисертацією А.В. Шкарабана і матимуть чітке уявлення про ці способи. А тому, як видається, їх примірний перелік варто було б навести у тексті статті, в яку пропонується внести такі зміни.

3. Дещо суперечливими вбачаються підходи А.В. Шкарабана щодо участі психолога при проведенні допиту особливо вразливих учасників кримінального провадження. Так, на С.170-171 автор стверджує, що при цьому визначальною є позиція самого допитуваного («якщо допитуваний не заперечує проти цього»), проте із тексту дисертації на С.28, 189 випливає, що психолога слід обов'язково залучати до проведення уже всіх слідчих (розшукових) дій (не лише допиту!), де бере участь оцей вразливий учасник (причому навіть якщо він є повнолітнім, дієздатним). На думку ж рецензентки, останньому таки слід надати можливість скористатися допомогою психолога, однак це повинно бути його право, а не обов'язок.

4. Рецензентка категорично не згодна з позицією автора дисертації (викладеної на С.4-5, С.29) про те, що механічне застосування до військовополонених-свідків класичної моделі допиту та процесуальних обов'язків свідка (зокрема, попередження про кримінальну відповідальність за ст.384, 385 КК України) начебто вступає в колізію з приписами міжнародного гуманітарного права та заборонаю будь-яких форм примусу, та що це, у свою чергу, потребує внесення змін до ч. 3 ст. 224 КПК України з метою виключення обов'язку попередження про кримінальну відповідальність військовополонених, які допитуються, як свідки у кримінальному провадженні.

А.В. Шкарабан пояснює це тим, що «норми міжнародного гуманітарного права передбачають добровільність надання відомостей та право не свідчити *проти себе*, вимоги КПК України та КК України пред'являють до свідка обов'язок давати правдиві показання, про що він повідомляється перед початком проведення допиту (ч.2 ст.66, ч.3 ст.224 КПК України). З урахуванням вищенаведених вимог міжнародного гуманітарного права, слід дійти висновку, що попередження про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань є нелогічним. Адже такі особи не зобов'язані повідомляти щодо себе жодної іншої інформації, аніж та, що передбачена у ст. 17 III ЖК. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 17 III ЖК: «Будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав».

З цього приводу у мене є кілька зауважень:

а) передусім норми міжнародного права надають можливість особі відмовитися давати пояснення та показання «*щодо себе*», а не «*проти себе*», а це таки не тотожні речі;

б) виглядає так, що А.В. Шкарабан не бачить відмінностей між ситуацією, коли особа вирішила не надавати працівникам органів, що ведуть кримінальний процес, жодної інформації щодо себе (тобто, коли вона діє абсолютно пасивно) та ситуацією, коли з власної волі не скористатися наданою їй можливістю і явно протидіє правосуддю, повідомляючи завідомо неправдиву інформацію, зокрема, й зводячи наклеп на інших конкретних завідомо невинуватих осіб);

в) А.В. Шкарабан, на мою думку, помилково вважає, що військовополонений свідок в ході допиту чи інших процесуальних дій таки зобов'язаний повідомляти інформацію, про яку згадано у ч.1 ст.17 III Женевської конвенції .

Чому ним було зроблено такий висновок, мені сказати тяжко. Адже у вказаному положенні йдеться про те, що «кожний військовополонений під час *допиту* (курсив мій - В.Н.) зобов'язаний повідомити лише своє прізвище, ім'я та військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер або, якщо цього немає, іншу рівноцінну інформацію. Якщо він свідомо порушує це правило, то цим він може зумовити обмеження переваг, які надаються відповідно до його звання або статусу.

Передусім зауважу: попри те, що у ч.1 ст.17 III Женевської конвенції використано термін «*допит*», він аж ніяк не означає допит як процесуальну дію. Тут, певно, мається на увазі *опитування, інтерв'ювання* військовополоненого одразу чи дуже швидко після того, як він потрапив у полон (про це в дисертації, до речі, говорить й сам А.В. Шкарабан – див. С.4-5, С.185).

Згідно з Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими, військовополонені мають рівні базові права на гуманне ставлення та захист. Проте для офіцерів передбачені особливі привілеї та гарантії:

- офіцерів забороняється примусово залучати до будь-яких робіт. Вони можуть виконувати лише легку адміністративну роботу та виключно за власним бажанням;

- держава, що утримує полонених, зобов'язана виділяти для обслуговування офіцерського табору військовополонених нижчих звань (або інших осіб тієї ж армії), беручи до уваги кількість та звання офіцерів.

- військовополонені офіцери зобов'язані віддавати честь (виконувати військове вітання) лише до старших за званням офіцерів ворожої армії;

- офіцери повинні утримуватися в приміщеннях, які є кращими порівняно з умовами для рядового складу, а також забезпечуватися харчуванням з урахуванням їхніх звичок.

-щодо листування офіцери мають ті ж гарантії, що й рядові, проте обрані ними «довірені особи» (представники полонених) часто обираються саме з числа офіцерів для комунікації з табірною адміністрацією.

Припис ч.1 ст.17 III ЖК я розумію так: якщо, до прикладу, офіцер при потраплянні в полон не повідомить своє звання, то він не вправі розраховувати на те, що до нього будуть ставитися як до офіцера та не повинен висувати якісь претензії з цього приводу. Але це аж ніяк не означає, що будь-який військовополонений в ході допиту як процесуальної дії повинен повідомляти працівнику органу, що веде кримінальний процес, свої анкетні дані та армійський, полковий, особовий чи серійний номер.

г) нелогічність притягнення військовополоненого-свідка до кримінальної відповідальності за ст.384 та 385 КК України А.В. Шкарабан пробує обґрунтувати посиланням на положення ч. 3 ст. 17 III ЖК, де йдеться про те, що «будь-які фізичні чи *моральні тортури* (виділено мною - В.Н.) та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, *не можна погрожувати* (виділено мною - В.Н.), *не можна* їх ображати, переслідувати або *вдаватися до обмежень їхніх прав*.

Звісно, попередження про загрозу настання кримінальної відповідальності за давання завідомо неправдивих показань є способом психологічного впливу (причому впливу законного!) на допитуваного. Але маю великий сумнів у тому, що може бути оцінено саме як моральні тортури чи погрози (погрожувати можна вчиненням нпротизаконних дій). У будь-якому разі, аргументів на користь саме такої оцінки відповідної поведінки працівників органів, що ведуть кримінальний процес, дисертантом наведено не було.

Навіть якщо й припустити, що автор дисертації у цьому правий, що попередження військовополоненого свідка про можливість настання кримінальної відповідальності є формою моральних тортур, то, у свою чергу, постає питання: а чого ж тоді такі моральні тортури допустимі до рядового свідка (не військовополоненого), чому ж А.В. Шкарабан не пропонує відмовитися притягати й останніх до кримінальної відповідальності за ст.384, 385 КК України? Що ж тоді виходить: до однієї категорії осіб не можна застосовувати моральні тортури, а до іншої –уже так? Питання, мабуть, риторичні...

Якщо надати можливість військовополоненому свідку можливість безкарно завідомо неправдиво повідомляти про вчинення кримінального правопорушення, давати завідомо неправдиві показання (а, по-суті, це й пропонує робити дисертант), а пересічному, рядовому свідку – ні, то виходить, що ворогу (а військовополонений – це, здебільшого і є представник ворожої армії, який прийшов нас убивати, але йому це не вдалося зробити і тепер він просить про пощаду!) надаються додаткові пільги, переваги, преференції. Чи логічно це?

Зазначу, що висловлені зауваження та побажання носять частковий характер, не применшують загальної високої наукової та практичної цінності отриманих результатів. В усякому разі вони можуть бути предметом дискусії у ході захисту.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що вказана дисертація відповідає вимогам, сформульованим у п.6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44. Вона містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі знань. До таких результатів, відноситься розвиток вчення про співучасть у кримінальному праві України, зокрема, про кваліфікацію кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом.

Подана до захисту праця є значним досягненням для розвитку вітчизняної юридичної науки. Її зміст відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, вона належно апробована. Ця дисертація є самостійною завершеною роботою, оформлена відповідно до існуючих вимог.

Тому вважаю, що автор дисертації – Андрій Васильович Шкарабан є кваліфікованим вченим і перспективним дослідником та рекомендую присвоїти йому науковий ступінь доктора філософії зі спеціальності 081 «Право, галузь знань 08 Право.

Рецензент:

**доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ**

Віра НАВРОЦЬКА